

Arapçada ‘Müfred Garib Lafızlar’ ve Çeşitleri

‘Single Strange Words’ and Its Kinds in Arabic Language

AZİZ SİLER*

Öz: Her dilde olduğu gibi Arap dilinde de mecaz ifadeler, kapalı ifadeler, sesteş kelimeler, müphem lafızlar, anlamı dolaylı olarak anlaşılabilen kapalı cümleler bulunmaktadır. Genellikle insanların maksatlarını en iyi anlatabilmek için buna benzer dilin bir takım özelliklerine başvurdukları görülmektedir. Kimi zaman insanların maksatlarına en iyi tercüman olacak lafız, ya bir şiir ya bir mesel ya da kedi lehçelerine has veciz bir ifade olarak kendini göstermektedir. Bu çalışmamızda, garip olarak değerlendirilen ifadelerin ve sadece müfred kelimelerde olabilecek garip lafızların çeşitleri üzerinde durmaya çalışacağız. Çalışmamızda müfred kelimededen maksat, kelimenin tekil oluşu değil, kelimenin garip olup olmadığını anlamak için tek başına değerlendirilmesi demektir.

Anahtar Kelimeler: Garib, şaz, kalil, hûşi, müfred olarak garip, lafız açısından garip, iştikak açısından garaip.

Abstract: As in every language, there are also in Arabic, metaphoric expressions, closed expressions, homonym words, ambiguous words and closed sentences which can be understood indirectly. It is seen that people refer to such items of the language in order to be able to explain their purpose in the best way. Sometimes, expression, which will be an interpreter of these purposes, shows itself as a poem, a parable or a terse expression, which is peculiar to their own dialect. In this study we will try to focus on expression called Gharib (Strange) and Gharib words that can be only in “Mufrad” words. In the study purpose of Mufrad word is not being singular of the word, the purpose of Mufrad is considering the word individually in order to understand whether it is Gharib or not.

Keywords: Gharib, shadh, qalil, hushi, gharib as mufrad, gharib in terms of word, gharaib in terms of derivation.

* Arş. Gör. | Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü

Giriş

Dil yeryüzünde Allah'ın varlığının delillerinden biri olduğu, Rum suresi 22. Ayet-i kerimesinde açıkça ifade edilmektedir. İnsanın yaratılmasının en büyük delillerden biri olduğunu ifade edildikten sonrasında hemen başka bir delil olarak insanların dillerinin farklı farklı olmasından bahsedilmektedir. Bu da dile verilen ehemmiyeti göstermesi açısından önem arz etmektedir. En büyük iletişim aracı olan dil, ilk insanın yaratılmasıyla günümüze kadar hayatietini devam ettirmekte, gelişerek farklılaşarak büyümektedir. Tıpkı bir insan gibi doğar, serpilir, gelişir ve nihayetinde zaman içerisinde canlılığını yitirir ve ölür. Bunu, hemen hemen tüm diller için söylemek mümkündür, ancak Allah'ın yüce kelamını insanlara iletmek için kullandığı Arap dili için bunu söylemek doğru olmasa gerek. Nitekim Arapçayı farklı kılan onu ebedileştiren güzelliği veya zenginliği değil, Allah'ın ebedi kelamını ona giydirmesidir. Fakat Arapça Kur'an'daki şeklini olduğu gibi korurken, konuşulan ve yazılan bir dil olarak, diğer tüm diller gibi o da modern çağa ayak uydurarak değişmekte gelişmekte ve diğer dillerden etkilenmektedir.

Tarihten günümüze kadar Arapçanın seyrine baktığımızda, coğrafi komşuları olan Farsça, İbranice ve Yunanca gibi dillerden her dönemde etkilendiği ve onlardan birtakım kelimeler alarak Arapçalaştırdığı görülmektedir. Arap dilinin yabancı dillerden aldığı kelimeler, anlamları her zaman anlaşılmadığından bu kelimelerin çoğu garip olarak adedilmiştir. Biz de bu çalışmamızda garip kelimelerin bazı özellikleri üzerinde durarak, garip kelimelerin çeşitlerini örnekleriyle açıklamaya çalışacağız. Şu da unutulmamalıdır ki Arap dilinde garip kelimeler Arapların sadece diğer dillerden aldıkları kelimelerden ibaret değildir. Garabetin sadece kelimedede olmadığı, aynı zamanda ibarede ve cümlede de olabileceği bilinmektedir. Biz makalemizde sadece kelimedede garabeti, sebepleri ve çeşitleri üzerinde durmaya çalıştık.

Garip lafızların şekilleri özellikleri ve sebepleri üzerinde duracağımız bu makalede, daha detaylı bir taksimi ele alarak örnekleriyle incelemeye çalışacağız. Garip lafızlar açıklanırken yapılan taksim, klasik dönemlerde daha mücmel bir şekilde yapıldığı görülmektedir. Daha erken dönemde İbn Faris, garip lafızları beş madde şeklinde taksim et-

mektedir: Bir habere işaret eden bir cümleyi söyleyenin o cümlenin şeklinden bahsetmemesinden kaynaklanan garabet, kelamın çerçevesini belli olmamasından kaynaklanan garabet, kelamın açıklayıcı olmaması kapalı veya veciz olmasından kaynaklanan garabet ve lafızlarının birden çok manaya delalet etmesinden kaynaklanan garabet,¹ Bu taksim garip kelimelerin genel çerçevesini belirlediğini söylemek mümkündür. Ancak biz, Sa'davî'nin Nehcu'l-Belâge'nin içerisinde bulunan garip ifadeleriyle ilgili yaptığı çalışmadan yola çıkarak, garip kelimelerin üzerinde daha detaylı durmaya çalıştık. Sa'davî'nin yaptığı çalışma oldukça yeter bir mahiyette olup bizim de makalemize kaynaklık etmiştir.

Garip kelimelere genel olarak bakıldığında temel üç bölüm altında değerlendirmek mümkündür. Arap dilinde bir kelime ya müfred olarak kendi içinde gariptir, ya bir terkip içerisinde cümle olarak anlaşılmadığından gariptir ya da edebi uslûbun âli olmasından dolayı gariptir. Bu makalemizde tüm garip kelimeleri ve çeşitleri üzerinde durmak mümkün olmadı, sadece kelimenin müfred olarak garip olmasını ve bunun çeşitlerini açıklamaya çalışacağız. Müfred olarak garip bir kelime, ya lafız olarak ya mana olarak, ya da iştikak olarak gariptir. Lafzen garip olan kelimeleri ve nevelerini Nâdir, Şârid, Hüşi, Kalîl şeklinde alt başlıklarda örneklerini vererek, aynı şekilde mana açısından garip kelimeleri de beş alt başlık altında ve iştikak açısından garip kelimeleri de üç alt başlık altında değerlendirmeye çalışacağız.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Garip Kelimesinin Sözlük Anlamı

Arapça غرب kökünden gelen garip kelimesinin çeşitli türevlerini sıralamak gerekirse, sözlükte yurdundan uzak kalan, ayrılıp giden, insanlardan uzak kalan, kendi cinsi arasındaki eşi ve benzeri bulunmayan, tek, nadir olan, dilin veya kılıcın keskinliği, bilinmeyen, müphem ve kapalı söz gibi anlamlarına gelmektedir.²

¹ İbn Faris, Ebû Huseyn Ahmed, *Fıkhü'l-Luğa*, Dâru'l-Kutbi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, s. 41-42

² Bkz: İbn Manzûr, *Dâru'l-Me'ârif*, Kahire, Thz: 5/3224-3231; Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sihah*, Dâru'l-İlmi'l-Melâyin, Beyrut, 1984: 1/191-194; Zebîdî, Muhammed Murteda Huseyin, *Tâcu'l-Arûs*, Matba'atu Hukûmeti Kuveyt, Kuveyt, 1965, 3/356-383; Zebîdî, a.g.c., 1965 3/360

غرب kelimesi mastar şeklinde kullanıldığında ise yirmi dört farklı manası olabileceği anlaşılmaktadır. Bazılarını sıralamak gerekirse bunlar; batı, gitmek, bir şeyin ilki, uzaklaşmak, keskinlik, aktiflik, devamlılık, su bendi, ter, gözyaşı, taşmak, ıslaklık, ağaç, at... gibi daha anlamlar taşımaktadır. غرب kelimesi birinci baptan kullanıldığı takdirde çekilip gitmek uzaklaşmak anlamlarını, beşinci baptan kullanıldığı takdirde ise kelime olarak ehlinden ayrı düşme anlamını ifade etmektedir. غرّبت الكلمة kelime garip kaldı yani asıl içinde bulunduğu dilden ayrı kaldı ve artık başka bir dilde de kullanılmaktadır, şeklinde anlaşılabilir. Garip kelimesi genel olarak dil içerisinde iki farklı şekli vardır; biri anlamı kapalı olan, tam olarak anlaşılmayan, kafa yorma sonucunda anlaşılabilen kelimeyi, diğeri ise, asıl tabii olduğu dilden uzaklaşıp şaz kalan kelimeyi ifade eder. Garip kelimeye bir örnek verecek olursak; Ebû Zübeyr, rivayet ettiğine göre, bir bedeviye المحبطينى ne demek dediğimde, المتكأىء cevabını aldım, o ne demek diye tekrar sorduğumda bu sefer de المتأازف cevabını aldım. Yine anlamayıp tekrar sorduğumda ise, git başımdan sen ahmaksın dedi.³

Garip kelimesinin kök anlamlarını incelediğimizde farklı eserlerde dört farklı şekilde anlamlandırıldığını görmekteyiz. 1. Uzakta olan her türlü şey, vatan ve ailesinden uzak olan, 2. Eskiden veya çok az kullanıldığı için manası kapalı ve anlaşılması güç olan kelime, 3. Bir millet veya topluluktan olmayan yabancı, 4. Kendi cinsi arasında benzeri olmayan, tek ve nadir olan kelimeler, şeklinde özetlemek mümkündür.⁴

Az kullanılması sebebiyle manası sözlüklere başvurulmadan bilinmeyen kelimeleri garip, kelime ve sözdeki bu duruma da garabet adı verilir. Vahşî, Hûşî Şaz, Nadir, Şârîde veya Şevârid terimleri de aynı ya da yakın anlamlarda kullanılmaktadır. Garip ayrıca edebi tenkit eserlerinde ilginç, eşsiz, tek, orijinal anlamında övgü ifadesi olarak da yer alır.⁵ Kelimenin yabancı olması ve manasının açık olmaması, istimalde alışık olunmayan kelime,⁶ Kapalı kalması ve anlaşılmaya uzak olan

³ Hattâbî, Ebû Suleyman Hamd b. Muhammed, *Gâribu'l-Hadis*, Dâru'l-Fikr, Dimâşk 1982, 1/70-71. Thk: Abdulkerim İbrahim el-'Az bâvî.

⁴ Akgül, Yusuf, *Garibu'l-Hadis Eserlerinde Geçen Garip Kelimeler Hakkında Bir İnceleme*, BİFD, 2012, sayı: 2, s. 97-119.

⁵ Elmalı, Hüseyin ve Arslan, Şükrü, *DİA, Garip* mad.

⁶ Curcânî, Ali b. Muhammed eş-Şerîf, *Mu'cemet't-Ta'rîfât*, Dâru'l-Fâdile, Kahire, 2004, s.

kelime, bir kimsenin insanlar içerisinde garip kalması yalnız kalması gibi, dil içerisinde yalnız ve garip kalan kelime şeklinde de ifade etmek mümkündür.

1.2. Garip Kelimesinin Terim Anlamı

Nadir, Şarid, Hûşî, Kalîl ve Garip lafızlar birbirlerine yakın anlamlarda kullanıldıklarından dolayı garip kelimesi de kaynaklarda hûşî veya vahşî kelimelerle açıklanır.⁷ Garip kelimesi, II. yüzyıldan itibaren Kur'ân ve hadislerdeki gariplere ait eserlerde metinleri anlamaya yönelik kullanılarak terim haline gelmiştir. Başlangıçta, anlamı herkes tarafından bilinmeyen veya Kureyş lehçesi dışındaki lehçelere dair olan az kelimeyi kapsarken zamanla Kur'ân ve Hadislerdeki eşanlamlı kelimelerle âyet ve hadislerde farklı manalar taşıyan kelimeler ve değişik yapıdaki cümleler de garip kapsamına dâhil edilmiştir. Nitekim bunun örneklerini *Garibu'l-Hadis* isimli eserlerin ortaya çıkışından itibaren tarihi süreç içerisindeki gelişiminde görmek mümkündür. Zira bu kitapların başlangıçta küçük risaleler şeklinde olması ve zamanla bunların hacimlerinin büyümesi, garip ifadesinin kapsamının genişlediğini göstermesi bakımından daha anlaşılır görülmektedir.

Garip kelimesinin istilâhî manaları farklılık arz edebilmektedir. Bir *Garibu'l-Kur'ân* terimi olarak tanıımı ayrı, bir *Garibu'l-Hadis* terimi olarak da tanıımı ayrıdır. Örneğin, *Garibu'l-Hadis*; hadis metinleri içerisinde bulunan, çeşitli sebeplerden veya az kullanılmasından dolayı anlamları kapalı olan, tam anlaşılması zor kelimelerdir.⁸ *Garibu'l-Kur'ân* terimi ise, Kur'ân'da Kureyş lehçesi dışında lehçelerde nazil olan, diğer Arapça lehçelerinden gelen veya yabancı dillerden alınıp Arapçalaştırılan kelimeleri, az kullanılmasından dolayı manası yaygın olarak bilinmeyen anlaşılması güç lafızlar şeklinde tarif etmek mümkündür (Bkz: Cerrahoğlu DİA, *Garibu'l-Kur'ân*, mad.).

Garip kelimesi عرب kökünden Kur'ân'da on dokuz yerde geçmektedir. Bu kelimelerin on dört farklı anlamda kullanıldığını görmekteyiz. (Bakara, 2/142, 177, 258; Rahman, 55/17; Mearic, 70/40; Araf, 07/137,

135. Thk: Muhammed Sıdık Mişavî.

⁷ Suyûti, Abdurrahman Celaluddin, *el-Muzhir fi 'Ulûmi'l-Luğati ve Envâ'ihâ*, Dâru't-Turâs, Kahire, Thz. s. 234; Elmalî, Hüseyin ve Arslan, Şükrü, DİA, *Garip* mad.

⁸ İbn Salah, Ebû 'Amr Osman b. Abdurrahman, *'Ulûmu'l-Hadis*, Dâru'l-Fikr, Dimaşk, 1986, s. 272. Thk: Nureddin 'Itr. İbn Salah.

Kasas, 28/44; Nur, 24/35; Maide, 5/31 Fatır, 35/27) Garıbu'l-Kur'an terimi olarak ise, Kur'an'da manaları kapalı olan lafızları ele alan, Arap dilinde meseller ve şiirlerle açıklığa kavuşturulan ilimdir.⁹

2. Müfred Olarak Garip İfadeler

2.1. Lafız Açısından Garip İfadeler

Manaları basit ve açık olan kelimeler ya da cümleler, Arapçayı bilen herkesin bir anlam verebildiği ibarelerdir. Örneğin, شربت الماء 'su içtim', خَرَمْتُ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالْدَّمَ وَلَحْمَ الْخَنزِيرِ "size ölü hayvanın eti kan ve domuz eti haram kılınmıştır." (Maide, 5/3), إِذَا اسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ مِنْ نَوْمِهِ فَلَا يَغْمِسْ يَدَهُ فِي الْإِنْيَاءِ "Sizden birisi uykudan uyandığında elini üç defa yıka-madan direk kaplara daldırmasın."¹⁰ gibi misallerde görüldüğü üzere anlaşılması basit olan bu ibareler, Arapça bilen kimseler tarafından kolaylıkla anlaşılabileceği örneklerdir.¹¹ Arap dili içerisinde garip lafızlar olarak ifade edilen kelimelerin oldukça farklı çeşidi olduğu, garip kelimeler gibi garip ibare ve cümlelerin de olabileceği görülmektedir. Bir kelime, cümle içerisindeki konumuna veya siyak sibakına göre değil de, sadece müfred olarak ele alındığında üç farklı şekilde garip olması mümkündür. Ya lafzen, ya manen ya da iştikak olarak garip olabilir. Örneğin Lafız açısından garip bir kelimeyi ele aldığımızda, o kelimenin birtakım sebeplerden dolayı garip olduğu ve birçok çeşidi olabileceği görülecektir. Aşağıda garabete sebep olan nedenlerde anlaşılacağı üzere, dilin fesahatine aykırı olan bu kelimeler birbirlerine çok yakın olsalar da garabete sebebiyet verme açısından aralarında farklar olduğu görülecektir.¹²

2.1.1. Nâdir Bulunan Lafızlar

Nevâdir, nâdir kelimesinin çoğulu olan, Arap dilinde kullanımı az bulunan kelimelerdir.¹³ Bir şeyin düşmesi, devreden çıkarılması ve şaz kalması demektir, çoğulu Nevâdirdir.¹⁴ Damme ile kullanıldığı takdirde düşme, bitki veya ağaç için kullanıldığında ise yeşermesi yaprakları

⁹ el-Kîsî, Ebû Muhammed *el-Umde fi Garibi'l-Kur'an*, Muessetu'r-Risâle, (Lübnan Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tazi), Lübnan, 1918, s. 14.

¹⁰ Müslim, Ebu'l-Hasan el-Kuşeyrî, *Sahihi'l-Muslim*, Dâru İhayâi Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, Thz, Taharet/87. Thk: Muhammed Fuâd 'Abdübâki.

¹¹ İbn Farıs, a.g.e., s. 40-42.

¹² Suyûtî, a.g.e., s. 233.

¹³ Suyûtî, a.g.e., s. 187.

¹⁴ Cevherî, a.g.e., s. 2/825; Zebîdî, a.g.e., s. 14/194

çıkması anlamını taşımaktadır. Bu ifade nadirdir denildiğinde garip ve mutadın dışında kalmasını ifade eder.¹⁵ Bir kelime, dil içerisinde fazla kullanıldığında ve büyük Arap kabileleri ya da toplumları tarafından kullanıldığında, lehçeden lehçeye aktarılarak yaygınlık gösterdiğinde o kelime fasihtir. Bunun aksine bir kelime daha az aygınlık gösterdiğinde sadece küçük bazı Arap kabileleri tarafından bilindiğinde bu kelime, nadir ve meçhul addedilmektedir. Bir kelimenin az ya da çok kullanılması, o kelimenin ya fasih yaygın veya meçhul nadir olduğunu gösterme açısından en önemlidir.¹⁶

Garip kelimelerin bir çeşidi olarak ele aldığımız Nevâdir lafızlarla alakalı müstakil eserler de yazılmıştır. Örneğin; *Nevâdiru Ebî Zeyd*, *Nevâdiru İbn 'Arabî*, *Nevâdiru Ebî 'Amr eş-Şeybanî* vb. eserler bunlardan bazılarıdır. Bu anlamlar neticesinde baktığımızda manası Hûşi, Şaz ve Şevarid lafızlarına yakın olduğunu görmekteyiz.¹⁷ Nevâdir isimler ve Nevâdir fillerden birkaç örnek verecek olursak;

Nadir İsimler: القَيْعَة *Sahil*, الحَرْش *iz eser*, البَزَّة *mahir adam*, الوثيغ *bir şeyin yoğun olması demek*, اللَوِيَّة *başkasının senden gizlediği şey*, الوييل *bir tutam odun*, فلان لَمَتَه *kendi dengi bir kadınla evlendi*, العرين *et*, الصُمَادِحُ *her işinde ihlâslı olan* النَّسْعُ *ter*, الشُّوَايَةُ *büyük bir şeyin küçük parçası* örneğin *koyunun bir parça eti*, الخُبْزِ شَوَايَةُ *bir parça ekmek*, النَّاصَا *tay* kabilenin dilinde *الناصية* demektir. Şeklinde birçok örnek verilebilir.¹⁸

Nadir Fiiller: مَنَعْتُ *gittim*, تَشَاوَلَ القوم *insanların savaş esnasında birbirine karışmaları*, خَرَجَ يَسْتَمِي الوَحْشَن *çıkılmış vahşi hayvanları arıyor*, هَلَّهْتُ *neredeyse yetişiyordu*, أَزْلَجْتُ البابَ إِزْلاَجًا *kapıyı tamamen kapattım*, جَاءَ فلان تَوًّا *hiç kimsenin yolunda çeviremediği bir kişinin kararlı bir şekilde geldiği zaman, eğer yolun bir kısmında durursa veya dinlenirse o kişi* تَوًّا *tavven değildir.* اسْتَأْتَنْتُ أَنَا *bir himar edindim*, كَمَيْتُ الشَّهَادَةَ أَكْمِيهَا *şehitliği gizledim yapmadım*, ما أَبْرَحَ هَذَا الأمر *bu işi ya da durumu beğenmedim.*¹⁹

2.1.2. Şevarid Lafızlar

Şevarid lafızlar şaz derecesine ulaşamayan garip lafızlardır.²⁰ Örne-

¹⁵ Zebidî, a.g.e., s. 14/194.

¹⁶ el-Ensârî, Ebû Zeyd, *Kitâbu'n-Nevâdir*, Dâru's-Şurûk, Beyrut, 1981, s. 54.

¹⁷ el-Ensârî, a.g.e., s. 47.

¹⁸ Suyutî, a.g.e., s. 237.

¹⁹ Suyutî, a.g.e., s. 238.

²⁰ Se'dâvî, Abdulkarîm Huseyn, *Garibu Nehci'l-Belâge Envâ'uhû Tansiku Nisbetihi*

ğın: جار kelimesinin çoğulu olan اجيار kelimesi şevarid lafızlardandır. Ancak sözlüklerde جار kelimesinin çoğul şekillerinden bir tanesi de اجيار olduğu ile alakalı herhangi bir şey bulunmamaktadır.²¹

Şevarid lafızlarından bir örnek daha verecek olursak, Örneğin ادحق kelimesi sözlüklerde kovmak, uzaklaştırmak anlamında kullanılmaktadır.²² Hadislerde de aynı anlamda kullanıldığını görmekteyiz.²³ Ebû Mushil'in en-Nevâdir adlı eserine baktığımızda ise ادحق kelimesinin “doldurmak” anlamında kullanıldığını görmekteyiz. Ke-الْبَيْعِنِ، الْقَرْفَةَ، الدَّعْسُ. Ke-limeleri de şevarid lafızlara verilebilecek örneklerdir.²⁴

2.1.3. Hûşi (Vahşi) Lafızlar

Hûşi lafızların garip olması, kelimenin şeklinden tertibinden ya da harflerinin ses açısından birbirine uzak olmasından dolayı kelime kulağı tırmalması ve kulağa yabancı gelmesinden kaynaklanmaktadır. Böyle kelimelerin bünyesinden kaynaklanan bir ağırlıktan dolayı vahşi ya da hûşi denilmiştir.²⁵ Cevherî'nin *es-Sıhah* adlı eserinde Hûşi demek Garip ve Vahşi aynı anlamda kullanılmaktadır. İbn Reşik ise *el-Umde* adlı eserinde, vahşi lafız veya kelime kulağa hoş gelmeyen kelimeler şeklinde tanımlamaktadır. Böyle kelimelere hûşi kelimeler de denilir. Bu tür garip kelimelerin hûşi olarak tanımlanması, *Hûş* isminden geldiği düşünülmesinden kaynaklanmaktadır. *Hûş* ise, bir yerde konaklamış deve ve deve yüklerinin kalıntılarının cinlerin ele geçirmesi ve artık orda insan eseri olarak bir şey bırakılmamasıdır ki cinlerin ele geçirdiği bu yere *Hûş* denilir.²⁶ Bir kelime kulağa hoş gelen bir lafız olmasına rağmen dil açısından garip bir kelime olarak addediliyorsa, Arap dilini iyi bilen birinin söylediği bir kelime değilse ve dili bozulmamış Arap birinin de söylediği bir lafız değilse, bu lafız genelde hûşî ya da vahşi bir lafızdır.²⁷ İbn Esîr ise *Huşî* ya da *Vahşi* kelimeleri, hasen garip ve kabih garip

Dirâsetûhû, Mektebetu'r-Ravda el-Haydariyye, Irak, Thz. s. 106. (Musatansiriyye Üniversitesi Doktora Çalışması).

²¹ Suyûtî, a.g.e., s. 238.; Zebîdî, a.g.e., s. 10/477-488; Cevherî, a.g.e., s. 2/617-618).

²² İbn Manzûr, a.g.e., s. 2/1335

²³ Zemahşerî, Muhammed b. Ömer, *el-Faik fi Garibi'l-Hadis*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1996, s. 1/359-358; İbn Esîr, *Ziyâu'd-Dîn, en-Nihâye fi Garibi'l-Hadis ve'l-Eser*, Mektebetu'l-İlmiyye, Beyrut, 1979, s. 2/103.

²⁴ Bkz: Sa'davî, a.g.e., s. 107; İbn Esîr, a.g.e., s.1/36; 2/59; 4/45.

²⁵ Bkz: Sa'davî, a.g.e., s. 108.

²⁶ Suyûtî, a.g.e., s. 1/233.

²⁷ Suyûtî, a.g.e., s. 233.

olmak üzer iki kısma ayırmaktadır. Hûşî kelimelerinin özellikleri kulağı tırmalayan hoş olmayan kelimeler değil, insanın duymadığı alışık olunmayan kelimelerdir. Bu kelimeler bazen çok hoş gelebilir bazen de hakikaten çirkin olabilirler.²⁸

2.1.4. Kalîl Lafızlar

Kalîl lafızlar olarak zikredilen garip kelimeler, nadir lafızlardan çok, kesîr ve ğâlip lafızlardan da az olan kelimelerdir. Bununla alakalı Suyûtî'nin İbn Hişam'dan naklettiği mukayeseyi zikrettiğimizde daha anlaşılır olacaktır. "Onlar ğâlip, kesir, nâdir, kalîl, ve muttarid ifadelerini kullanırlar. Muttarid konusunda ihtilaf etmezler. Ğâlip ise bir şeyin çoğu anlamındadır. Fakat bunların hepsi farklı farklı ifadelerdir. Örneğin ğâlip ve kesîr birbirlerinden farklı şeyler, nâdir ise kalîl'den daha az bulunan kelimelerdir. Mesela yirmi üçte yirmi, ğâliptir, yirmi üçte on beş kesirdir, ğâlip değildir. Üç kalîl, bir ise nâdirdir."²⁹ Örneklerden de anlaşılacağı nâdir, kalîl, kesîr kelimeler sayısal olarak birbirlerinden farklıdır. Sayısal olarak değerlendirilmediği ve aralarındaki küçük nüanslar göz ardı edildiği takdirde hepsini garip lafız olarak tanımlamak mümkündür.

Kalîl kelimeler nadire göre daha fazla yaygınlık göstermiştir. Bir nevi nadir kelimelerin bir üst derecesi olarak saymak mümkündür. Garip kelimelerinin en az bulunanı olarak tanımlayacağımız kelimeler, aslında belli bir alanda kullanılan terimlerden daha fazla ve daha yaygındır. Örneğin ziraat veya çiftçilik alanında kullanılan terimler, tohum, bitki, çiçek adları, buğday çeşitleri gibi kelimeler, bu sahanın uzmanları tarafından iyi bilinmekle beraber, köylü ya da avam halk arasında da oldukça fazla kimseler tarafından bilinmektedir. Bu tür lafızlar kalîl lafızlar olarak addedilmektedir. Fakat bu durumun aksine tıp alanındaki terimleri ancak o işin uzmanları tarafından bilinmektedir.³⁰ Aslında kalîl delalet ettiği sahanın dar olmasıyla alakalı olan bir garip kelime çeşididir. Ancak delalet ettiği sahanın dar olduğu kelimeleri, sonraki başlıkta da açılacağı üzere genellikle herhangi bir ilim dalının ıstılahlara hasretmek mümkündür. Kalîl kelimeler ise sadece bir ilim dalına hasredil-

²⁸ İbn Esîr, a.g.e, 1/75-176.

²⁹ Suyûtî, a.g.e., s. 235; Bkz: Sa'dâvî, a.g.e, s. 109.

³⁰ Bkz: Sa'dâvî, a.g.e., s. 109.

lemeyip her alanda olabileceğinden ve herhangi bir ilim dalıyla alakalı terimlerden de çok olmasından dolayı farklı bir garip türü olarak değerlendirilmektedir.

2.1.5. Delalet Ettiği Sahanın Dar Olduğu Lafızlar

Dar bir alana ait olup her kesin bilemeyeceği sadece o alanın muhtemsel olarak tarafından bilinebilen kelimeler ya da lafızların oluşturduğu garabet çeşididir. Bir kelimenin sadece hitap ettiği sahada bilinmesi gayet tabiidir ve buna her alanda da rastlamak mümkündür. Bir kelimenin sadece bir alanda bilinmesi o alanla iştiğal edenler dışındaki herkese garip gelmesi mümkündür. Tıp alanına has oldukça fazla bilimsel terimler bulunmaktadır. Hatta tıp alanının alt dallarının dahi kendine has terimleri olduğu bilinmektedir. Kalp konusunda uzman bir doktorun, beyin ya da gözle alakalı tüm incelikleri bilmediği gibi, bu alanın tüm terimlerini de bilememesi gayet tabiidir. Bunun gibidir ki göz alanında uzmanlaşan bir doktora beyinle alakalı bazı istilahlara garip gelebilir. Örneğin التصاق الجفنين “ankyloblepharon”³¹ terimi göz kapakları arasında yapışıklığı ifade eder. Bu kelimenin göz alanında uzman olmayan birinin anlayamaması onlara garip gelmesi kelimenin delalet ettiği sahanın dar olmasından kaynaklanmaktadır.

Diğer alanların uzmanlarına ve avam olan herkese garip gelebilir. Bu tür istilahlara delalet ettiği sahanın dar olmasından kaynaklı garip kelime veya lafızlar denir

Başka bir örnek verecek olursak örneğin فوليك اسيد “Folic Acid” Türkçede de Folik Asit olarak adlandırılan kelime bir ilaç adıdır. Bu ilaç B grubundan bir vitamindir. Yeşil yapraklarda yaygın olarak bulunduğundan bu ad verilmiştir. Mitchell adında bir bilim adamı bu vitamini, 1941 yılında ıspanak yapraklarında keşfetmiştir. Genellikle demir eksikliğinin önlenmesinde hamilelerde uygulanmaktadır.³² Bu örnekte de görüleceği üzere bu ismin herkes tarafından bilinmemesi sadece doktorlar ve eczacıların bilmesi, delalet ettiği sahanın dar olmasından kaynaklanmaktadır.

2.2. Mana Açısından Garip Lafızlar

³¹ <http://www.tibbisozluk.com/arama.php?terim=ankyloblepharon>.

³² <http://www.altibbi.com>.

Bu bölümde kelimenin taşıdığı ve sonradan kazandığı manadan kaynaklına garabetin üzerinde durmaya çalışacağız. Tüm dillerde kelimelerinin anlam kaymasına uğraması, iki farklı kelimenin aynı anlamı ifade etmesi, aynı kelimenin birden çok manasının olması, kelimenin mana açısından genişlemesi gibi durumlarla karşılaşmak mümkündür. Dillerin bu gibi özelliklerinden dolayı bazen kelimeler tam olarak anlaşılmamakta ve garabete sebebiyet vermektedir.

2.2.1. Toplumun ve Kültürel Üslûbun Farklı Olması

Her toplumda hadari (medeni) ile bedevi (köylü) arasındaki kültürel farklılıklar olması mümkündür. Bedevi toplumunda kullanılan bedevi kültüre ait birtakım özelliklerinin dile yansması ve bunun medeni kültürde bir karşılığının olmaması, kullanılan dile ait bazı hususiyetlerin bilinmemesi, birtakım kelimelerin anlaşılması tabii bir olgudur. Örneğin الرَبِيقُ، الرَبِيقُ، الرَبِيقُ gibi kelimeler, çölde yaşayan bedevilerin günlük yaşamlarında kullandıkları kelimelerdir. Medeni toplumlarda anlaşılması muhtemeldir. Bir nevi medeni topluma garip gelen bu kelimelerden مَرَى kökünden gelen مَرَى kelimesi 'okşamak', anlamında kullanılmaktadır. مَرَى الناقة süt vermesi için devenin memesinin okşanmasını ifade etmektedir.³³ الرَبِيقُ kelimesi ise رَبِيق fiilinden gelmektedir. Bu kelime, bedevi dilinde hayvanların bağlandığı çok fazla iliklerden müteşekkil sağlam bir iptir.³⁴ كَلِمَةُ الرَبِيقِ Kelimesi ise, devenin hançeresinden çıkardığı bir sestir.³⁵

Bu gibi lafızlar hadari toplumların dillerinde garip sayılması kuvvetle muhtemeldir. Oysa günün tümünü develeriyle geçiren sahravi insanlarda bu ve benzeri ifadeler sıradan mustamel kelimelerdir. Aynı şekilde hadari toplumların kullandıkları bazı elfaz da sahravi (çöl) toplumlara garip gelmesi kaçınılmazdır. Denizle iştigal eden toplumlarda onlara has kelimeler lafızlar olabileceği gibi, çölde yaşayan toplumlarda da onlara has ifadeler olabilir.³⁶ Bazen farklı hadari toplumların kullandıkları lafızlar da birbirlerine garip gelebilmektedir.

Hadari bir kültüre sahip insanlar, aralarına yerleşen bedevilerin

³³ Firuzâbâdî, Muhammed b. Yakup, *Kâmûsu'l-Muhît*, Muessesitu'r-Risâle, Beyrut 2005, s. 1334.

³⁴ Firuzabadi, a.g.e., s. 885.

³⁵ Firuzabadi, a.g.e., s. 363.

³⁶ Bkz: Sa'davî, a.g.e., s. 121-124.

dillerinden etkilendiklerinden, emsar denilen medeni toplumların dili zamanla farklılaşmaktadır. Dolayısıyla Kûfe, Şam, Basra ve Mısır gibi önemli merkezlerin dilleri arasında büyük farklar olduğu görülmektedir.³⁷ Örneğin Mekke ehli tencere anlamına gelen kelimenin karşılığı olarak بُرْمَة kelimesini kullanırken, Basra ehli aynı kelimeyi قدر şeklinde ifade etmektedir. Ayet-i Kerimede مَخَارِيبَ وَتَمَاثِيلَ وَجِفَانَ يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَاءُ مِنْ مَخَارِيبَ وَتَمَاثِيلَ وَجِفَانَ “O ne dilerse, mabedler, heykeller, büyük havuzlara benzer çanaklar ve taşınması güç kazanlar yaparlardı.” Şeklinde geçmektedir.³⁸ Burada Kur’ân-ı Kerim’in tercihinden, قدر kelimesinin daha fasih ve şayi’ olduğu söylemek mümkündür. Yine buna benzer hurma salkımı anlamına gelen kelimeyi Basra ehli طَلْع kelimesiyle ifade ederken, Mekke ehli كَافُور veya إِغْرِيبُ kelimeleriyle ifade etmektedir. Ayet-i Kerimede, وَزُرُوعٍ وَنَخْلٍ طَلْعُهَا هَضِيمٌ “Ekinlerin, salkımları sarkmış hurmalıkların arasında...”³⁹ Şeklinde geçmektedir. Örneklerde de görüldüğü gibi Basra ehlinin ve Mekke ehlinin kullandıkları kelimeler farklı olduklarından birbirlerine garip gelebilmektedir.⁴⁰ Burada Kur’ân-ı Kerim’in kullandığı kelimeler Arap dili içerisinde daha fazla yaygınlık göstererek yerleşmesinden dolayı bu tür kelimeler garip olmaktan çıkmıştır.

Yine bedevi toplumun iyi bildiği ancak hadari topluma garip gelen lafızlardan bir tanesi de, اللِّدْمُ kelimesidir. اللِّدْمُ Yere düşen bir şeyin veya taşın çıkardığı şiddetli olmayan hafif ses demektir.⁴¹ Örneğin bir rivayette Hz Ali Irak’a gitmek üzere yola çıktığında Hz Hasan, geri dönmesini ister gibi işaret ettiğinde Hz Ali, وَاللَّهِ لَا أَكُونُ مِثْلَ الصَّبَّعِ تَسْمَعُ اللَّدْمَ حَتَّى تَخْرُجَ “Vallahi ben asla yırtıcı hayvan (sırtlan) gibi olmam, hafif bir ses işittiğinde avlamak üzere ininden çıkar ve oracıkta kendisi av olur.” Sözüyle cevap vermektedir. Zemaşşeri el-Faik adlı eserinde bu hadisi ele alırken, اللِّدْمُ kelimesini taş ve benzeri şeylerle yere vurmak olarak tanımlamaktadır. Yırtıcı hayvan gibi olmam ifadesinde, Yırtıcı hayvan gibi ininin önünde taş ve benzeri bir şeyle ses çıkartılıp öldürülmek üzere

³⁷ el-Câhız, Ebû Osman ‘Amr b. Bahr, *el-Beyân ve’t-Tebyîn*, Mektebetü’l-Hancı, Kahire, 1998, s. 1/18.

³⁸ Sebe, 34/13.

³⁹ Şuara, 26/148.

⁴⁰ el-Câhız, a.g.e., s. 1/19.

⁴¹ Cevherî, a.g.e., s. 5/2028.

kandırılmam.⁴²

2.2.2. Kelimelerin Yakınlıkları ve Benzerlikleri

Arapçada bazı kelimeler aynı kökten gelmesine rağmen, iştikakları zamanla birbirlerinden çok farklı manalar kazanabilmektedir. Böyle kelimelerde, asıl kast edilen mananın anlaşılması için sadece sözlüklerdeki köklerine bakmak yetmeyebilir. Aynı kökten olmasına rağmen o kelimenin zaman içerisinde farklı anlamlar kazanması mümkündür. Bu gibi kelimeler, Garibu'l-Hadis eserlerinde garip lafızlar içerisinde ele alınmış ve şerh edilmiştir. Örneğin غَبْ kelimesinin türevlerine baktığımızda birçok farklı manaya geldiğini görmek mümkündür. الغَبُّ şeklinde kesre geldiğinde manası *bir şeyin sonucu*⁴³ Cevheri'de farklı bir manası ise, *devenin bir gün suya gelip bir gün gelmemesi*,⁴⁴ الغَبُّ şeklinde mastar geldiğinde *lıkır lıkır içmek* demektir. عَبَّتْ الماشية تَعَبُّ büyük baş hayvan suyu yudumladı. الغَبُّ şeklinde ötre geldiğinde ise *gözden kayboluncaya kadar denize açılan kimse* أَعَبَّ kelimesi aynı zamanda *bir kimseyi belli periyodiklerle ziyaret etmek* anlamında kullanılır. أَعَبَّ اللحم şeklinde geldiğinde ise *etin bozulduğu* kastedilmektedir. Gıybet hadisi şeklinde meşhur olan hadiste, şu şekilde geçmektedir: فقاءت لحما غابا: Çürümüş bozulmuş et kustu⁴⁵

Yukarıdaki örnekte aynı kökten gelen kelimelerin şekil olarak birbirlerine yakınlıkları, manalarının farklı olmasına mani değildir. Böyle durumlarda kelimeyi ilk etapta anlamak zorlaştığından, bu tür lafızları da garip lafızlar içerisinde addedilmektedir.

Aynı zamanda غَبْ kelimeye birçok hadiste de rastlanıldığından dolayı Garibu'l-Hadis müellifleri bu kelimenin üzerinde oldukça fazla durmuşlar. أَعْبُوا في عيادة المريض *Hastayı ziyaret edin ancak her gün değil aralıklarla ziyaret edin.* الجُنَيْدُ يُعَبِّبُ عن هلاك المسلمين كَتَبَ إليه Cüneyd ona mektup gönderdi onlardan çok kişinin öldüğünü haber vermedi. Burada bir işi bir gün yapıp bir gün yapmamak olsa da, teksîr konumunda kullanılmıştır.⁴⁶

⁴² Zemaşeri, a.g.e., s. 3/198; Bkz: Se'davî, a.g.e., s. 122.

⁴³ Zebidi, a.g.e., s. 3/451-453; Cevheri, a.g.e., s. 1/190.

⁴⁴ Cevheri, a.g.e., s. 1/190; İbn Esîr, a.g.e., 3/336.

⁴⁵ Bkz: Zebidi, a.g.e., s. 3/451-453; Cevheri, a.g.e., s. 1/190; İbn Esîr, a.g.e., 3/336.

⁴⁶ Bkz: İbn Esîr: a.g.e., s. 3/336; Zemaşeri, a.g.e., s. 2/418.

2.2.3. Aynı Kelimenin Birden Çok Sahada veya Manada Kullanılması

Müşterek lafız, tek bir lafzın iki veya daha çok manayı ifade etmesi demektir. Birden çok manaya hamli muhtemel olan lafızlar, zamanla ihtilaf konusu olduğu görülmektedir. Çünkü her dilde olduğu gibi bazı kelimeler, birden çok manada veya sahada kullanılabilir. Bir kimse aynı kelimeyi farklı bir manada kullanırken, başka birisi ise daha farklı bir anlama gelebilecek şekilde kullanmaktadır. Böylece aynı kelimenin her iki manası da zamanla yaygınlık gösterip dil içerisinde farklı şekillerde yerleşebilir.⁴⁷

Aslında garip lafızların bir diğer özelliği, Arap dilindeki anlam zenginliğinin ve genişliğinin tabii bir neticesi olarak birden çok mana ifade etmesidir. Bu durum rivayetlerde geçen birçok kelimenin açıklanma ihtiyacını doğurmuştur. Zira Ehlul-Ğeraib denilen müelliflerin kitaplarında bu türden sayıca birçok garip kelimeyi açıkladığını görmekteyiz.⁴⁸ Kelimenin garabetine sebebiyet veren, anlaşılmasını zorlaştıran anlam genişlemesi ve bu farklı anlamların birbirlerine uzak toplumların lehçelerine yerleşmesidir.

Arapçada ve diğer birçok dilde olduğu gibi kelimeler değiştiğinde ona bağlı olarak kelimelerin manaları da değişmektedir. Bazen kelimeler tamamen kök açısından tamamen farklı olmasına rağmen aynı anlamı ifade etmesi mümkünken, Bazen de lafızlar aynı olmasına rağmen farklı manalarda kullanılmaktadırlar. Örneğin; olursak ذهب ve جلس “gitti” ve “oturdu” lafızları ve manaları farklı kelimelerdir. Tabii olarak burada dikkat çeken herhangi bir mesele söz konusu değildir. Lafızları farklı olmasına rağmen manaları aynı olan kelimeleri ise ذهب ve انطلق her iki kelime de “gitti” anlamını taşımaktadır. Buna isimlerden de bir örnek verecek olursak, örneğin “kılıç” kelimesi için السيف, المهند ve الحسام gibi farklı isimler kullanılmaktadır.⁴⁹ Garip ve müşkil addedilmesine sebep olan üçüncü kısımdır ki, bu kelimelerden aynı olmasına rağmen farklı manalar kastedildiği ancak cümlenin tamamında veya siyak sibakında

⁴⁷ Suyûti, a.g.e., s. 369; Bkz: İbn Esir, İbn Esir, Ziyâu'd-Din, *Meselu's-Sâir*, Dâru'n-Nahda, Kahire, Thz. s. 4/48.

⁴⁸ Akgül, Yusuf, *Garibu'l-Hadis Eserlerinde Geçen Garip Kelimeler Hakkında Bir İnceleme*, BİFD, 2012, sayı: 2, s. 97-119.

⁴⁹ İbn Faris, a.g.e., s. 59.

anlaşılmaktadır. Örneğin; وجدت عليه من الموجدة *ona çok kızdım* ifadesi kelimelerin köklerinden yola çıkılarak tam anlamının elde edilemeyeceği anlaşılmaktadır. وجدت اذا اردت وجدان الضالة *onu kaybettikten sonra buldum*. Aynı durumun bu ibare için de söz konusu olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁰ Görüldüğü gibi aynı fiille kullanılan ifadeler olmasına rağmen kast edilen mana birbirlerinden oldukça farklıdır. Aynı kelimenin birden çok alanda farklı anlamlarda kullanılması genellikle cümle içerisinde o kelimenin siyak ve sibakıyla alakalı olup ancak kelime siyak sibaka bakılarak anlaşılmaktadır. Türkçede de buna benzer örneklere rastlamak mümkündür. Örneğin birine ‘yüzün kızarmış’ dediğimizde herhangi bir sebepten birinin yüzünün kızardığını, ‘yüz kızartıcı’ dediğimizde ise utandıran bir iş olduğunu kastetmekteyiz.

İbn Faris Fıkhü'l-Luğa adlı eserinde bu konuyla alakalı ihtilaflara değinmekte ve bir kelimenin birden çok manasının olabileceğini delillendirmektedir. Örneğin عين kelimesi birçok farklı manalarda kullanılması mümkündür. عين الماء *su çukuru pınarı*, عين المال *altın ve gümüş*, عين السحاب *bir yerin adı*⁵¹ Bunun dışında عين kelimesiyle alakalı daha birçok karşılığının olduğunu görmekteyiz. Bunların bazılarını; *dirhem ve dinarlar, günlerce devam eden aralıksız yağmur, insanın veya başka canlının gözü, kuyunun ağzı, herhangi bir müdahale olmadan bir yerden fişkıran su, tartının iki kefesini dengede tutan ince çubuk gibi terazi aleti, kişinin veya hayvanın kendisi, casus, diz kapağı, kible tarafından gelen bulut (Irak ehlinin kıblesi), nazar, güneşin ortasındaki yuvarlak kısım, altının bir ismi, gümüş paranın adı, nakit para, iyne satışı, kırbanın ağzı...* şeklinde sıralamak mümkündür.⁵²

Örneklerden de görüldüğü üzere sadece عين kelimesinin topluma yere zamana göre kullanıldığı anlamlar oldukça fazla olduğunu anlaşılmaktadır. Bu kadar farklılıkların nedeni üzerinde durmayacağız ancak bunun asıl sebebinin, yukarıda zikrettiğimiz Suyutî'nin el-Muzhir adlı eserinde ele aldığı sebep, akla daha yatkın gelmektedir.

2.2.4. Aynı Kelimenin Hem Hakiki Hem de Mecaz Anlamda Kullanılması

⁵⁰ Sibeveyh, Amr b. Osman, *el-Kitâb*, Mektebetü'l-Hancı, Kahire, 1988, s. 1/24.

⁵¹ Bkz: İbn Faris, a.g.e., s. 59; Suyütî, a.g.e., s. 369.

⁵² Suyütî, a.g.e., s. 373.

Arap dilinde bazı lafızların anlaşılmasını güçleştirecek ya da garabetine sebep olabilecek nedenlerden birisi de kelimenin hem hakiki hem de mecaz anlamında kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Bunu ayırt etmek çoğu kimse tarafından zor bir mesele olduğundan kelime garip addedilmektedir. Kelime olarak hakiki mana, bir ifadenin konulduğu ya da olduğu şekilde kullanılmasıdır.⁵³ Bir kelimenin hakiki manasından, kelimenin kullanıldığı şekilde akla ilk gelen manası kastedilmektedir. Başka bir ifadeyle, zahirde mütekellimin kastettiği manadır.⁵⁴ Asıl mevzusunu gösteren lafızdır.⁵⁵

Mecaz ise, dilin aslında (görünürde) gösterdiği mananın dışında bir mana kast eden lafızdır. Mecaz anlam, hakiki anlamın tam zıddıdır. Bir kelime mecaz olarak kullanıldığında, üç maksattan hakiki anlamından uzaklaştırılır.⁵⁶ Ya manasını genişletmek için, ya tekid ya da teşbih için kullanılır. Eğer kelime bu üç vasıf yoksa o kelime hakiki anlamda kullanılmış demektir. Hz Peygamber'in at için dediği *هو بحر o deniz gibidir* hadisin tam ifadesi *وجنته بحرا bana deniz gibi geldi* şeklindedir.⁵⁷ Bu hadis mecazın her üç temel özelliği taşıması anlamında önemlidir. Mana genişlemesine bakacak olursak, atın bilinen isimleri *جواد, طرف, فرس* gibi isimleridir. Bu isimlere *بحر* ismini de eklenerek kelime anlam genişlemesine uğramıştır. Ancak şiir gibi yerlerde kullanıldığında o kelimeyle at kastedildiği bir karine ile gösterilmelidir.⁵⁸ Diğer iki özelliğine bakacak olursak, *هو بحر* ifadesinde müekked mücmel, teşbih edatının hazfedilmesiyle müekked, hem vechi şebih hem de teşbih edatının hazfedilmesiyle de müekked mücmel teşbih, diğer bir adıyla teşbihi belîğ olmuştur.

Hemen hemen tüm dillerde kelimelerin hakiki manaları olduğu gibi o kelimelerin mecaz anlamları da kullanılmaktadır. Arap dilinin mecaz dil olduğu şeklinde meşhur olmuştur. Ancak böyle meşhur olmasında dilin içerisinde mecaz ifadelerin fazlaca yer almasından kaynaklan-

⁵³ İbn Manzûr, a.g.e., s. 2/294.

⁵⁴ el-Merâğî, Ahmed Mustafa, *Ulûmu'l-Belâge*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993, s. 245.

⁵⁵ İbn Esîr, Ziyâu'd-Dîn, *Meselu's-Sâir*, Dâru'n-Nahda, Kahire, Thz. s. 1/84.

⁵⁶ İbn Manzûr, a.g.e., s. 2/942; İbn Cinnî, 1997: 2/444).

⁵⁷ el-Huseynî, Abdullah Sirâcu'd-Dîn, *Seyyidunâ Muhammedun Resulullah*, Dâru'l-Felâh, Halep, Thz. s. 266.

⁵⁸ İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman, *el-Munsif li Katâbi't-Tasrif*, Kahire, 1954, s. 2/444).

mamaktadır. Çünkü mecaz kullanımla tüm dillerin ortak özelliğidir. Fakat Arap dili, kendi içerisindeki mecaz ifadeleriyle somut şeylerin sınırlarını aşmıştır.⁵⁹ Akkad, somut şeylerin sınırlarını aşmıştır ifadesiyle zannımızca, somut eşyaları betimlemede ve mecaz ifadelerde diğer dilleri aşmış olduğunu, mecaz ifadeleri, soyut şeyleri ifade ederken de somut eşyanın ötesinde daha harika manaları, tasvirleri ve betimlemeleri bulduğunu ifade etmektedir.

Bu gibi kelimelere örnek verecek olursak, Hz Ali'nin hadisinde, ahir zaman ve fitnelere bahsederken, *"Bu zamanda en hayırlı kimseleri uzlete çekilen kimselerdir. Bu kimseler laf haykıran taşıyan yayan kimseler değil, hidayetin ışıklarıdır."* Hadiste geçen مؤمن نُومَة uzlete çekilme anlamındadır. نومة Kelimesi üzerinde duracak olursak, aslında نوم kökünden gelen kelime ilk anlamı uyku ve uyumak demektir.⁶⁰ Hadisteki manasının ise tamamen farklı olduğu görülmektedir. İbn 'Abbas bir hadisinde Hz Ali'ye نومة ne demektir? Diye sorduğundan Hz Ali, fitne zamanında susan ve kendisinden herhangi bir şey sudur etmeyen kimse olduğunu söyler.⁶¹ Hadiste geçen نومة kelimesinin Arapçada farklı manalarının olduğu bilinmektedir. Hadiste ise, şer ve fitnelerin çoğaldığı dönemden fitnelere bulaşmamak için insanlardan ayrı yaşamak en hayırlı iş, uzlette yaşayan insan ise en hayırlı kimse olduğu kastedilmektedir. Bununla birlikte نومة kelimesinin diğer bir anlamı ise, çok uyuyan kimse demektir.⁶² Burada نوم kelimesi çok uyuyan kimse ya da uzlete çekilen kimse mi olduğu ancak kelimenin siyak sibak ya da hadisin geçtiği şerhlerde anlamak mümkün olacaktır. Hz Ali hadisinde fitnelere uzak kalmayı tavsiye etmektedir. Hadisin manası bir nevi sukutu ifade ettiği için bir kenara çekilip uyumak ve uzlete çekmek de fitnelere uzak kalmayı sağlayacağından, muhtemel her iki anlamda da anlaşılması mümkündür. Bu iki ihtimalden hangisinin kastedildiğini çözmeye çalışmak da bu gibi lafızların garip lafızlar olduğu sonucu çıkarılabilir.⁶³

2.2.5. Kelimenin Mana Açısından Genişlemesi veya Değişmesi

⁵⁹ Akkad, Abbas Mahmud, *el-Luğatu's-Şâ'ire*, Byy. 1995, s. 33.

⁶⁰ İbn Manzûr, a.g.e., s. 6/458.

⁶¹ İbn Esir a.g.e., s. 5/131; Zemahşerî, a.g.e., s. 3/336.

⁶² İbn Manzûr, a.g.e., s. 6/4584.

⁶³ Bkz: Sa'davî, a.g.e., s. 130.

Tüm dillerde kelimelerin mana daralması, genişlemesi ya da kaymasına uğraması kaçınılmaz bir olgudur. Bu da dilin canlı bir varlık olmasının tabii bir sonucu olsa gerektir. Anlam değişimi veya gelişimi diyebileceğimiz kelimeler Türkçe’de de mevcuttur. Örneğin; efendi kelimesi eski Türkçe’de bir saygınlık ifadesi olarak kullanılırken, günümüzde anlam değişimine uğrayarak tam tersi bir anlam kazanmıştır. Ali Efendi demek eskiden saygınlık ifade ederken, günümüzde ise Ali Efendi demek sıradan bir insan kastedilmektedir. Örneğin Kapıcı Ali Efendi demek gibi daha çok büyüklerin küçüklere veya patronun çalışanına hitabı şeklinde kullanılmaktadır. Arapça’da da buna benzer kelimeler olması kaçınılmazdır. Örneğin; *المَلَّةُ* kelimesine baktığımızda ilk manasıyla sonradan kazandığı mana arasında ne kadar fark olduğunu görmek mümkündür. Bu kelimenin ilk manası üzerinde herhangi bir şey pişirilen toprak demektir, üzerinde pişirilen şeye ise *المليل* denilmekteydi. *المَلَّةُ* kelimesi zamanla anlam genişlemesine uğrayarak, ateşte pişirilen birçok şeyin adı olarak kullanıldı. Pişirilmiş bir şey veya ekmek yendiğinde *أكلنا مَلَّةً* diyerek ifade ediyorlardı. Sıradan bir toprağın adı olan kelime birçok yiyecek adını olarak kullanılmaktadır.⁶⁴ Buna benzer bir diğer örnek de *العقيقة* kelimesidir. İlk başlarda Arap dilinde sadece yeni doğan çocuğun saçlarının adı olarak kullanılmaktaydı. Çocuk bir haftasını tamamladıktan sonra saç kesip yakılır ve bunun için de bir kan akıtırlardı. Bu kelime yayıldıkça ilk manasından uzaklaşarak artık her kesilen hayvana *العقيقة* denilmeye başlandı. Dini bir terim olarak da fıkhıta akika kurbanı olarak yerleşmiştir.

2.2.6. İştikak Açısından Garip Lafızlar

Önceki bölümlerde kelimenin manasından veya nadir olmasından kaynaklanan garabeti açıklamaya çalıştık. Bu bölümde ise üzerinde durduğumuz garip lafızların istikaklarıyla (türev) alakalıdır. İştikakları açısından ele alacağımız garip lafızların türetildiklerinde farklı birçok bap (kalıp) içinde ele alınmakta ve ona göre de kelime mana veya manalar kazanmaktadır. Bazen bir bap birden çok manalar elde edilmekte, Örneğin *استفعل* kalıbından altı farklı mana elde edilebilmektedir.⁶⁵ Bunun

⁶⁴ el-Hunâî, el-Hunâî, Ali b. Hasan, *el-Muntehabmin Garibi Kelami'l-'Arab*, Merkezu Vedûd, Medine-1989, s. 2/644; Bkz: Zemahşeri, a.g.e., s. 1/309.

⁶⁵ İbn Cinni, a.g.e., s. 1/277.

gibi *افتعل* kalıbı da kullanıldığı yerlere göre altı farklı manaya gelmektedir.⁶⁶ Kelimelerin kullanıldıkları bağlar veya farklı türevleri dışına çıkması kelimenin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Bir kalıp veya bir babın verebileceği tüm muhtemel anlamların dışında bir anlamda kullanılması kelimenin garip kalmasına neden olmaktadır.

2.2.7. Fiilin Türetilmesinde Garabetin Olması

Sarfı alakalı kaynaklarda bağlar ele alınırken sülasi, rubai, humasi, sülasi mezid, rubai mezid vb. şeklinde ele alınır. Sülasi mezidleri ele aldığımızda kelime girdiği her bapta ve aldığı mezid harfe göre farklı anlamlar kazanmaktadır. Örneğin *افتعل* kalıbını ele aldığımızda bu kalıbın farklı altı manaya gelebildiğini görmekteyiz. *تفعل*, *انفعل*, *افعل*, *فعل*, *فعل* gibi bir çok kalıpların da farklı birçok manalarda kullanıldıkları görülmektedir.

Arap dilinde bir fiil, herhangi bir kalıp içerisinde kullanıldığında o kalıbın taşıyabileceği tüm muhtemel manaların dışında bir manada kullanıldıysa o fiil sarf alimlerinde genel itibarıyla garip bir fiildir. Eğer Arap dilini konuşan insanlar, bu kelimeyi anlayabiliyor garip adedemiyorlarsa kelimenin o şekilde ve o manada meşhur olmasından kaynaklanmaktadır. Aslında Arap dilinde sarf kurallarına uymamakla birlikte halk arasında da anlaşılır ve müstamel kelimeler bulunmaktadır. Örneğin *استفعل* kalıbının altı farklı manası bulunmaktadır. Bunlar: *Talep bildirme*, *Bir şeyin onu etkileme*, *Bazı mazi fiillerle aynı anlamda kullanılması* (*استقرَ*, *قَرَّ*, *استمرَ*, *مر*), *Bir halden bir hale girme*, *استنوق الرجل* erkek deve dişi gibi davrandı,⁶⁷ *Bir şeyi hoş görme veya kötüleme*, *Bir ifadeyi ihtisar etme* (*استرجع* “İnnalillah ve innaileyhiraciun” demek şeklinde manaları mevcuttur. Ancak *استفعل* kalıbından gelen *استأنىبُتُ* hadis eserlerinde bu zikredilen manaların herhangi birinde kullanılmadığı, daha farklı bir manada olduğu görülmektedir. Bu kelimenin sarf kuralları gereği taşıyabileceği manaların dışına çıkması garabetine sebebiyet verdiğini anlaşılmaktadır. Buhari’de ve Buhari’nin şerhlerinde “*gecikmek ya da beklemek*” anlamında kullanıldığını görmekteyiz.⁶⁸

⁶⁶ Sibeveyh, a.g.e., s. 4/72.

⁶⁷ İbn Cinnî, a.g.e., s. 1/277.

⁶⁸ Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Sahîhu'l-Buhârî*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2007, s. 2307-2308; Kastallânî, Şihâbu'd-Din Ahmed b. Muhammed, *İrâşdu's-Sâri*, Matba'atu'l-Kubrâ'l-Emiriyye, Mısır, 1323, s. 4/160; Bkz: Sa'davî, a.g.e., s. 146-148.

2.2.8. Tafdil Kalıbından Kaynaklanan Garabet

İsm-i tafdil, افعل kalıbından gelen, manası aynı olan iki şeyin birinin diğerinden daha iyi veya fazla olduğunu ifade eden, bir isimdir. Sarf âlimleri ism-i tafdil ile alakalı belli başlı tespitler yapmışlardır. Bu tespitler genel anlamda istimrar ve devamlılık ifade etmektedir.⁶⁹ Bu belli kurallar dışında ism-i tafdil kalıbından bir kelimenin farklı manada gelmesi, sarf dil kurallarının dışına çıkacağından garip kelime olarak değerlendirilmektedir. Arap dilinde, ism-i tafdilin üç temel özelliği üzerinde durulsa da,⁷⁰ genel olarak farklı birkaç özelliğinden bahsedilmektedir. İsm-i tafdilin bu özellikleri dışında kural dışı şekillerde de örneklerine rastlamak mümkündür. Bunlar anlaşılır olmalarına rağmen garip ifadeler olarak addedilmektedir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla ism-i tafdiller bu özelliklere sahiptirler:

- 1) Sadece fillerde olur,
- 2) Sadece sülasi kelimelerden oluşur
- 3) Camid fiillerden meydana gelmez عسى ليس عسى gibi.
- 4) كان ve benzerleri gibi nakıs fiillerden meydana gelmez
- 5) Basra ekolüne göre ayıp kusur ve renklerde kullanılmaz ancak ayıp ya da kusur batını ise kullanılabilir örn: ابله منه احمق منه Kûfe ekolüne göre ise renklerde kullanılabilir örn: اسود منه
- 6) Devamlılık, değişiklik (tefavut) olmayan kelimelerde kullanılmaz örn: مات هلك
- 7) Mebni meçhul kelimeler için de kullanılmaz⁷¹

Yukarıda maddeler halinde zikredilen ism-i tafdil özellikleri aslında tamamı taaccüp kelimelerinin özellikleridir. Taccübün taşıması gereken bu özellikler ism-i tafdilin de taşıması gerekmektedir.⁷² Bu kuralların dışında kullanılan tafdil ifadeler اشد ve اكثر gibi kelimelerle desteklenmelidir. Örneğin موت gibi istimrar ifade etmeyen bir kelime tafdil anlamında kullanılmak istendiğinde عمرو موتا ve زيد اشد من عمرو موتا “Zeyd Amr’dan daha kötü öldü” ancak bu şekilde kullanılabilir. Aksi takdirde موت kelimesinin tafdili için اموت şeklinde kullanılması yanlış bir ifade olacaktır.

⁶⁹ Hasab, Abbas, *en-Nehvu'l-Vâfi*, Dâru'l-Me'arife, Mısır, 1974, s. 3/395.

⁷⁰ Bkz: Hasab, a.g.e., s. 3/394.

⁷¹ Sa'davî, a.g.e., s. 159-162.

⁷² Hasab, a.g.e., s. 3/349-351.

tır.⁷³

Arapçada ism-i tafdil kalıbından gelen, tafdil ifade etmeyen ya da tafdil manasında kullanılsa da garip sayılan kelimelere rastlamak mümkündür. Örneğin: *احضر, أموت, املك* gibi kelimeler bunlardan bazılarıdır. Yukarıda ism-i tafdilın özelliklerinden de değinildiği gibi, ism-i tafdilın en önemli hususiyetlerinden birisi de değişkenlik ve istimrar ifade etmesidir. Mesela *هلك, مات* gibi derece derece değişiklik (sayruret) ifade etmeyen fiillere bakıldığında “olmak ya da olmamak” manası dikkat çekmektedir. Bir kişi ya ölür ya da ölmez bunun ortası yoktur. Ancak *اكبر, اقصر* gibi kelimelere baktığımızda ise manalarında, derece derece değişikliğin olduğu görülmektedir. Büyümenin veya kısılmanın yavaş yavaş bir değişim sonucunda gelişen bir durumdur. Bundan dolayı bu gibi kelimeler sayruret ifade ettiğinden tafdil kalıbından gelmesi Arap dil kurallarına uygun olduğu söylenebilir.

İsm-i tafdilın Arapça dil kaynaklarındaki özelliklerini dikkate aldığımızda, hadislerde geçen bazı tafdil ifadelerin bu kurallara uymadıklarını görmekteyiz. Örneğin: *الشَّرْطُ أُمَّلِك*⁷⁴ tafdil kalıbından gelen ifadelerden birisidir. Bu sebeptendir ki bu ifadeler, Garibu'l-Hadis eserlerinde garip ifadeler olarak ele alınmış ve anlamları ile ilgili şiir ve mesellerden de istişhad ederek geniş açıklamalar yapılmıştır. Örneğin *أُمَّلِك* kelimesini Zemahşeri *el-Faik* adlı eserinde şu şekilde açıklamaktadır: ...*الشَّرْطُ أُمَّلِك* ifadesini eğer onun (kadının) memleketinde kalma şartı koşmuşsa bu şartta sadık kalması gerekir şeklinde garip kelimeyi açıklamaktadır.⁷⁵

2.2.9. Çoğul ve Şekillerinin Garip Olması

Arap dilinde garabete neden olan durumlardan biri de kelimelerin çoğul şeklinin farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Arap dil gramerinde kelimelerin muhtemel çoğul şekilleri ve bunların çeşitleri kıyası olarak bilinmektedir. Bilinen birtakım kurallar dışına çıkan bir çoğul şekliye karşılaştığımızda, o çoğul şeklinin meşhur ve yaygın olmasından

⁷³ Sa'davî, a.g.e., s. 159-162.

⁷⁴ Beyhâki, Ebû Bekr Ahmed b. Huseyn, *es-Sunenu'l-Kubrâ, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye*, Beyrut, 2003, s. 7/515; Abudurrezzak, Ebû Bekir Abdurrezzak b. Humam, *el-Musannef, el-Meclisu'l-İlmî, Hindistan*, 1403, s. 6/226; (Ayrıca, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut-1403), Thk. Habiburrahman el-A'zemi; İbn Hacer, Şihabu'd-Din Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali, *Fethu'l-Bâri, Dâru'l-Ma'rife*, Beyrut, 1379, s. 9/397.

⁷⁵ Zemahşeri, a.g.e., s. 2/47; Bkz: İbn Durustevyeh, Ebû Muhammed Abdullah b. Ca'fer, *Tashihu'l-Fesih*, Kahire, 1998, s. 121; İbn Faris, a.g.e., s. 179.

kaynaklanmaktadır, bu da kelimenin garabetine engel değildir. Bir kelime her ne kadar yaygın olarak kullanılsa ve tolum içerisinde rahatlıkla anlaşılabilen bir kelime olsa da, cem' şeklinin sarf kaidelerine muhalefet etmesi durumundan garip addedilmiştir. Sarf âlimlerin Arapça da çoğul şekillerinin en fazla yirmi yedi farklı şekilde gelebileceğini ifade etmektedirler. Bunların bazılarını İbn Hâlüyeh *Leyse fi'l-Kelâmi'l-'Arab* adlı eserinde anlatmaktadır.⁷⁶

Birkaç örnek verecek olursak, mesela رَهط kelimesinin çoğul şekli olarak اَرَاهَط kullanılmaktadır, ancak اَرَاهَط kelimesi اَرُهَط kelimesinin çoğulu olduğu kıyasi olarak bilinmektedir. Aynı şekilde باطل kelimesinin çoğulu, بَوَاطِل olması gerekirken اِبَاطِيل şeklinde kullanılması kelimenin garabetine sebebiyet vermektedir. Aslında اِبَاطِيل kelimesi ise اِبْطَلَة kelimesinin çoğulu olması gerekmektedir. أَهْلَاءِ kelimesi أَهْل kelimesinin çoğulu olarak yaygınlaşmıştır. Ancak kıyasi olarak أَهْلَاءِ kelimesi أَهْلَاءَة kelimesinin çoğuludur.⁷⁷ Örneklerde de anlaşılacağı üzere yanlış cem' şekillerinin yaygınlaştığı ve Arap dili içerisine yerleştiği anlaşılmaktadır. Anlam olarak bir garabeti söz konusu olmasa da dil kuralları açısından garip kelimelerdir.

Sonuç

Her dilde olduğu gibi Arapçada da tam olarak anlaşılamayan, anlaşılması için gayret sarf edilmesi gereken lafızlar mevcuttur. Bu lafızlar kimi zaman kendi başına kelime olarak gariptir, kimi zaman bir terkip içerisinde anlamları gizlidir, kimi zaman da belagatinin yüksek olmasından dolayı ilk bakışta anlamları tam olarak anlaşılamamasından dolayı gariptir. Bu tür ibarelere herkes tarafından anlaşılmamasından dolayı garip denilmektedir. Garip kelimeler topluma, zamana ve zemine göre değişiklik arz etmektedir. Bir kabileden anlaşılamayan garip sayılan bir kelime başka bir kabilenin lehçesinde gayet sıradan bir kelime olabilir, bir zaman anlaşılamayan garip kalan kelime üzerinde birkaç asrın geçmesiyle maruf haline gelebilir, aynı şekilde bu durum kişiler için de

⁷⁶ İbn Hâlüyeh, Huseyn b. Ahmed, *Leyse fi Kelâmi'l-'Arab*, Merkezu'n-Nahbi'l-İlmiyye, Mekke-i Mükerrreme, Byy. 1979, s. 1/331-332; Bkz: Sa'davî, a.g.e., s. 166-168.

⁷⁷ İbn Hâcib, Muhammed b. Hasan, Necmuddîn, *Şerhu's-Şâfiye*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1975, s. 2/206. Thk: Muhammed Nur Hasan, Muhammed ez-Zefzâf, Muhammed Muhyiddin Abdulhamid. İbn Hâlüyeh, a.g.e., s. 1/331-332.

söz konusudur. Herkesin dil bilgi seviyesi bir olmadığından kimisi için anlaşılmayan çok az kelime veya ibare bulunurken, kimisi için de sadece çok basit lafızlar anlaşılmaktadır. Bu makalemizde buna benzer garabetin sebepleri ve nevilerini örnekleriyle vermeye çalıştık.

Arap dilinde temelde üç farklı şekilde garip ibarelerle karşılaşılabilir. Bu garabet kelime içerisinde olması kelimenin kökünden veya Arap dil kaideleri dışına çıkmasından, ya yabancı olmasından ya da bir sahaya özel olmasından kaynaklanmaktadır. Terkip olarak garip ibareler ise, bir cümle veya terkip içerisinde bulunan tüm kelimeler ayrı ayrı anlamları bilinmesine rağmen yine de cümle kapalı kalabilmektedir.

Müfred olarak garip dediğimiz kelimelerin yakınlıkları benzerlikleri, birden çok sahada kullanılması, hem hakiki hem de mecaz anlamda kullanılması ve bazı kelimelerin mana açısından anlam genişlemesine uğraması gibi kelimelerin zamanla garip addedilmesi kaçınılmaz bir durumdur. Dilin canlı bir varlık olmasının tabii bir sonucu olan bu durum, tüm diller için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür.

Müfred olarak garip kelimelerin garabet sebeplerinden bir tanesi de kelimenin iştikakından kaynaklanmaktadır. Fiil türetilirken meydana gelen garabet, bir kelimenin belli kalıplar içerisinde alabileceği manalar belli olmasına rağmen bunların dışına çıkılması, kelimelerin kıyasi olarak bilinen çoğul şekillerinin dışında cem' edilmesi gibi durumlar da iştikaktan dolayı garip kelimeler olarak değerlendirilmiştir.

Kaynaklar

Abdurrezzak, Ebû Bekir Abdurrezzak b. Humam, *el-Musannef*, el-Meclisu'l-İlmî, Hindistan-1403 (Ayrıca, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut-1403), Thk. Habiburrahman el-A'zemî.

Akgül, Yusuf, Bozok İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2012, S. 2

Akkâd, Abbas Mahmud, *el-Luğatu's-Şâ'ire*,

Beyhâkî, Ebû Bekr Ahmed b. Huseyn, *es-Sunenu'l-Kubrâ*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.

Buharî, Muhammed b. İsmail, *Sahihu'l-Buhârî*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut-2007.

Cerrahoğlu, İsmail, DİA, Garîbu'l-Kur'ân, mad.

- Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sıhah*, Dâru'l-‘İlmi'l-Melâyîn, Beyrut, 1984.
- Curcânî, Ali b. Muhammed eş-Şerîf, *Mu‘cemet’t-Ta‘rifât*, Dâru'l-Fâdile, Kahire, 2004. Thk: Muhammed Sıdık Mınşavî.
- el-Câhız, Ebû Osman ‘Amr b. Bahr, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, Mektebetu'l-Hancî, Kahire-1998.
- el-Ensârî, Ebû Zeyd, *Kitâbu'n-Nevâdir*, Dâru'ş-Şurûk, Beyrut, 1981.
- Elmalı, Hüseyin ve Arslan, Şükrü, DİA, Ğarîb mad.
- el-Humyerî, Abudurrezzak b. Hemmam b. Nafî, *el-Musannef*, el-Mektebu'l-İslamî, Beyrut, 1403.
- el-Hunâ‘î, Ali b. Hasan, *el-Muntehabmin Garibi Kelami'l-Arab*, Merkezi Vedûd, Medine-1989.
- el-Huseynî, Abdullah Sirâcu'd-Dîn, *Seyyidunâ Muhammedun Resulullah*, Dâru'l-Felâh, Halep, thz.
- el-Kîsî, Ebû Muhammed *el-'Umde Fi Garibi'l-Kur'ân*, Muessetu'r-Risâle, (Lübnan Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tazi),1918.
- el-Merâĝî, Ahmed Mustafa, *'Ulûmu'l-Belâĝe*, Dâru'l-Kutubi'l-‘İlmiyye, Beyrut-1993.
- Firûzâbâdî, Muhammed b. Yakup, *Kâmûsu'l-Muhît*, Muessesrtu'r-Risâle, Beyrut-2005.
- Hattâbî, Ebû Suleyman Hamd b. Muhammed, *Ğarîbu'l-Hadis*, Dâru'l-Fikr, Dimaşk 1982. Thk: Abdülkerîm İbrahim el-'Azbâvî.
- Hasab, Abbas, *en-Nehvu'l-Vâfî*, Dâru'l-Me'arife, Mısır, 1974.
- İbn Esîr, Ziyâu'd-Dîn, *Meselu's-Sâir*, Dâru'n-Nahda, Kahire, Thz.
- İbn Esîr, Ziyâu'd-Dîn, *en-Nihâye fi Ğaribi'l-Hadis ve'l-Eser*, Mektebetu'l-‘İlmiyye, Beyrut, 1979 ve Beyrut, 1963.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman, *el-Munsif li Katâbi't-Tasrif*, Kahire,1954.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman, *el-Hasâis*, Heyetu Mısıriyye ‘Âmme, Kahire, 1997.
- İbn Durusteveyh, Ebû Muhammed Abdullah b. Ca'fer, *Tashîhu'l-Fesîh*,Kahire, 1998.
- İbn Faris, Ebû Huseyn Ahmed, *Fikhu'l-Luĝa*, Dâru'l-Kutbi'l-‘İlmiyye,

Beyrut, 1997.

İbn Hacer, Şihabu'd-Dîn Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali, *Fethu'l-Bârif*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1379.

İbn Hâcib, Muhammed b. Hasan, Necmuddîn, *Şerhu's-Şâfiye*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1975. Thk: Muhammed Nur Hasan, Muhammed ez-Zefzâf, Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid.

İbn Hâlûyeh, Huseyn b. Ahmed, *Leyse fî Kelâmi'l-'Arab*, Merkezu'n-Nahbi'l-İlmiyye, Mekke-i Mükerreme, 1979.

İbn Salah, Ebû 'Amr Osman b. Abdurrahman, *Ulûmu'l-Hadis*, Dâru'l-Fikr, Dımaşk, 1986, Thk: Nureddîn 'Itr.

Kastallâni, Şihâbu'd-Din Ahmed b. Muhammed, *İrâşdu's-Sârî*, Matba'atu'l-Kubrâ'l-Emîriyye, Mısır, 1323.

Kurâu'n-Neml, Ali b. Hasan el-Hunâ'î, *el-Muntehab min Garibi Kelâmi'l-'Arab*, Merkez İhyaî Turâsi'l-İslamî, Mekke, 1989.

Müslim, Ebu'l-Hasan el-Kuşeyrî, *Sahihi'l-Muslim*, Dâru İhayâi Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, Thz, Thk: Muhammed Fuâd 'Abdulbâki.

Se'dâvî, Abdulkerîm Huseyn, *Ġaribu Nehci'l-Belâġe Envâuhû Tasîku Nisbetihî Dirâsetühû*, Mektebetu'r-Ravda el-Haydariyye, Irak. (Müsatansiriyye Üniversitesi Doktora Çalışması).

Sibeveyh, Amr b. Osman, *el-Kitab*, Mektebetu'l-Hancı, Kahire, 1988.

Suyûtî, Abdurrahman Celaluddin, *el-Muzhir fî 'Ulûmi'l-Luġati ve Envâ'ihâ*, Dâru't-Turâs, Kahire, Thz.

Seyyid Muhammed, Şazeliyye, *et-Tatavvûru'd-Dilâli Dirâsetun ve Tahlîlun*, Hartum, (Hartum Üniversitesi Doktora Çalışması), 2010.

Zebîdî, Muhammed Murteda Huseyin, *Tâcu'l-'Arûs*, Matba'atu Hukûmeti Kuveyt, Kuveyt, 1972.

Zemahşerî, Muhammed b. Ömer, *el-Faik fî Garîbi'l-Hadis*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1996.

<http://www.tibbisozluk.com/arama.php?terim=ankyloblepharon>.

<http://www.altibbi.com>.

